

Valeriu
GHERGHEL

Porunca
lui rabbi Akiba

Ceremonia lecturii
de la sfântul Augustin la Samuel Pepys

Ediția a II-a revăzută și adăugită
cu cinci eseuri noi

POLIROM
2019

Cuprins

Avis au lecteur. 7

I

Tolle lege:
ia și citește!

Reprezentăția. Sinele și metafora cepei . . .	11
De ce îi citesc pe clasici	18
Cartea ca ornitorinc	24
A cincea noapte a Șeherezadei. Hakimul Ruian și regele din Fars.	31
Cum să citești o carte fără s-o deschizi? Soluția lui Descartes	38
Afinități corective.	44
Catalogul fricilor. Cum a dat bir cu fugiții primarul orașului Bordeaux.	48
Biblioteca lui Borges nu conține poezii . . .	54
Muze și chelneri	60
Qaphqa sau Kafka? Cum se iau scriitorii în rîs	66
Colegiul patafizic. Lista disciplinelor imposibile	73
Istoria lecturii și plăcerea	79
Patru specii de plăcere a lecturii.	87

Între iconostas și policier. Pete în soarele erudiților	91
Sfântul eretic Arius și multiplicarea întrebării	97
Cînd pe Ulyse îl podidește plînsul, iar frumoasa vînătoriță cu șoimul pe brațul stîng izbucnește, dintr-odată, în rîs.	104

II

Lectio divina: lectura sacră

Porunca lui rabbi Akiba	119
Matei 19: 12. Cea mai nefericită interpretare a lui Origen.	126
Visul sfîntului Ieronim	138
Plotin și sfîntul Augustin. Două atitudini față de Carte	145
<i>Egloga a IV-a și a cincea</i> bunăvestire a lui Iisus	151
Anti-Porphyrrios	163
<i>Confesiuni VI: 3.</i> Episcopul Ambrosius citește în tăcere	171
Cartea de nisip	178
Ce citesc îngerii.	185
Scara lecturii.	192
Ziua mîniei va veni dintr-o greșeală a exegeților.	199
Îndrumări de lectură pentru un vicar imperial	206
Pepys și Petrușka	212

Iar în textul acesta să nu schimbi nici o iotă.220
--	------

III

Speculum mundi

Mic manual de zoologie fantastică.231
Ierarhii perfecte.239
Ultima clasificare a lumii: <i>Mundaneum</i>249

IV

Quis est homo hic: cine este acest om?

Autoficțiuni, autofricțiuni261
Tolstoi și principiul rațiunii insuficiente.268
Aritmetică puritană.273
Gură-cască în fața morții279
O fotografie veche de 14 ani283
Cum am devenit liber287
<i>De contemptu amoris</i>292
Comedia substituirilor.299
<i>Bibliografie</i>305
<i>Index nominum</i>313

Porunca lui rabbi Akiba

În momentul în care savanții iudei au realizat grozăvia aceluia poem pur erotic, de o imensă senzualitate, lasciv și insolent, care este *Cîntarea cîntărilor (Shir ha-shirim)*, au căutat o ieșire din impas. Și pentru că exista o singură ieșire (în afară de distrugerea neîntârziată a poemului), și anume hermeneutica, ei au recurs la principiile sale.

Se știe, exegeza rabinică este, în special, una a literei¹. Savantul rămîne la semnificația literală a versetului și refuză, cel mai adesea, să-i atribuie (mai mult sau mai puțin arbitrar) o semnificație alegorică. Exegeza literală este, în linii mari, îmi închipui, o parafrază meticuloasă. La limită, ea se reduce, pur și simplu, la operația de a reciti versetul în cauză, ca atare, fără a-i modifica

1. Observația este prea grăbită. Distincția dintre literă și spirit este proprie mai degrabă exegeților creștini și, în cele mai multe cazuri, inaplicabilă practicilor de lectură iudee, care numai *literale* nu sînt. Ele sînt mult mai bine caracterizate în enunțul următor: „Un verset poate primi tot atîtea explicații [divergente] precît așchiile [care se desprind] dintr-o piatră lovită cu ciocanul” (*Sanhedrin*, 31a).

în vreun fel topica, sintagmele sau punctuația consacrate. S-ar zice că astăzi o astfel de lectură a devenit, din nou, una curentă. Întrebat odată ce a vrut să spună prin cutare poem, Emil Brumaru a replicat filosofic: nimic altceva decât am spus. Și a recitat încă o dată poemul, în uimirea auditoriului, care și-a ținut pesemne respirația pe tot parcursul tautologiceii explicații.

Ne vine totuși greu să credem că un text oarecare nu deține decât o semnificație literală și că autorul nu și-a propus să exprime, prin intermediul său, și altceva. Obișnuința s-a format în timp și a devenit, cum ar veni, o a doua noastră natură. Privim orice text cu suspiciune. Nu ne încredem în sensul său literal, imediat sesizabil. Avem mereu impresia că nu poate fi doar atât. Ni se pare că a reduce *Castelul* lui Kafka la enunțul rezumativ: „Cineva își propune să ajungă în incinta unui castel situat pe o înălțime, pentru a sta de vorbă cu contele de West-west, castelanul care, de altfel, l-a și solicitat pe protagonist ca agrimensur al domeniului, dar nu reușește, deși face tot ce depinde de el” e prea puțin. Intenția lui Kafka, s-a spus, e mai complicată. În narațiunea despre inaccesibilul castel, el sugerează, probabil, încercarea dintotdeauna a omului de a stabili o relație nemediată cu o instanță transcendentă, de natură divină, și eșecul irevocabil al acestei încercări nesăbuite. Se poate. Altceva vreau să zic.

A rămîne la simpla semnificație literală (chiar cînd acest procedeu se impune) a devenit astăzi de neînchipuit. Îndemnul unui comentator de a-l citi pe Bacovia la propriu ni se pare, tocmai de aceea, scandalos. Cum să accepți *ad litteram* un vers ca „dormea întors amorul meu de plumb”, chiar dacă pricepi că termenul „amor”, învechit, o desemnează, de fapt, pe iubita (probabil) moartă?

Lectura se definește, de obicei, pentru cititorul comun, ca o rezolvare de enigme. Finalitatea ei este de ordin enigmatic. Cititorul dezleagă, cel mai adesea, o dificultate de limbaj. Așadar, Emil Brumaru nu scrie numaidecît versuri. El compune în realitate enigme, în sensul original al termenului. Lectura este văzută ca una dintre speciile descifrării și se învecinează cu arta decip-tării mesajelor codificate, pe timp de război. Doar că, acum, mesajul primește un aspect poematic. Modul acesta de a privi, simțit ca foarte natural, s-a format, cum am spus, în timp. Și e tîrziu acum să mai fie schimbat. De aici și greutatea de a-l înțelege și gusta pe prozatorul rus Daniil Harms, să zicem, care încalcă toate preceptele lecturii și nu cere imperios nici un fel de interpretare, în afara aceleia strict literale. El desfide astfel toate rutinele cititorului.

Mă întorc însă la dificultatea ridicată de un poem precum *Shir ha-shirim*. Între semnificația sa evidentă, intens lascivă, și modalitatea de lectură a fariseului Nicodim, evocat

în Evanghelia după Ioan (sau a oricărui alt erudit evreu, din secolul I p.Ch.), este o directă incompatibilitate. Nicodim, să zicem, îl întreabă pe Iisus Christos, nedumerit, ce poate să însemne a te naște din nou, din apă și din duh (Ioan, 3: 1-13). Pentru mintea lui, sintagma nu are sens. Nașterea este una singură. Alta, spirituală, nu se poate închipui. Nicodim înțelege literal aserțiunea și nu poate să facă distincție între „lucrurile pămîntești” și cele „cerești”, între propriu și figurat, așa cum îi cere Iisus. Dar înțelegînd astfel tot ceea ce i se spune și tot ceea ce citește, el nu poate să nu vadă că în *Cîntarea cîntărilor* este vorba, de fapt, despre o realitate intolerabilă, de ordin strict pămîntesc: erosul cel mai virulent.

În ce chip poți pricepe spiritual un verset precum acesta, îl citez în latina Vulgatei: „Fasciculus myrrhae dilectus meus mihi, inter ubera mea commorabitur” (I: 12)¹? Între semnificația erotică a textului amintit și celelalte cărți cuprinse în canonul biblic

1. Pentru a fi mai limpede și mai accesibil, reproduc versiunea *Septantei*: „apodesmos tês staktês adelphidos mou hemoi, ana meson tôn mastôn mou aulisthêsetai...” (cf. *Aisma asmaton, ho estin tô Salômôn*, I: 13). Dintr-o veche traducere românească a acestor versete rezultă o legătură de-a dreptul incestuoasă: „Mănunchi de stactie, frățiorul meu [iaste] mie, întră țîțele mele va petreace”. Ioan Alexandru propune: „Snop de mir este iubitul meu pentru mine/ Care între sîinii mei înnoptează”.

incongruența este completă. Cum să așezi alături de imprecategoriile profetilor, de umilința orgolioasă a psalmilor și de severitatea Deuteronomului o astfel de izbucnire licențioasă? Savantul rabin însă nu poate să recomande o lectură figurată, întrucât o atare lectură nu stă în cutumele lui exegetice. Așadar, el are în față, aparent, numai două posibilități: să recomande distrugerea poemului și uitairea lui sau să propună versetelor (și poemului întreg) o semnificație (secundă), care să-l salveze de prea intensă-i senzualitate. În ambele cazuri, se ajunge la același rezultat. Frumusețea inițială, mult prea insolentă a poemului, e nimicită.

Exegeza creștină a ales, în acest caz, a doua cale. Origen, sfântul Augustin, iar mai târziu sfântul Bernard au oferit *Cântării cântărilor* o meticuloasă interpretare alegorică. De fapt, spun Sfinții Părinți, *Shir ha-shirim* nu se referă la erosul lumesc, ci prezintă iubirea de ordin mistic dintre Iisus Christos și Biserică, dintre Logos și suflet. Mistica, doar, face focul erotic acceptabil. Violența declamativă, care îl intimidează pe fariseu, se integrează, la sfântul Augustin, singurei iubiri ce acceptă ardorile și violența expresivă: aceea dintre sufletul inocent al omului însetat de divinitate și Iisus. Numai iubirea față de mirele celest admite flacăra fără a-l distruge pe amant. Soluția creștină nu era însă la îndemâna hermeneuticii rabinice, din pricina pe care am amintit-o mai sus. Iudeul citește, de obicei, literal. Pentru exegetul

rabin, orice altă lectură reprezintă negreșit o varietate a gândirii capricioase (alegoria constă, de fapt, într-o sumă de echivalări perfect arbitrare) și o formă de trufie a intelectului.

Pentru acest temei și pentru altele, pe la anul 130, rabbi Akiba a propus o soluție neașteptată. El a interzis, pur și simplu, nu atât un anumit tip de lectură, cât contextul ei nupțial, mult prea elocvent: „Cine va rosti *Cântarea cântărilor* cu voce vibrantă, în casa de ospăț a mirilor, profanând [poemul] în acest fel, acela nu are parte de lumea viitoare”¹. Interdictul lui rabbi Akiba nu vizează, cum vedem, o semnificație anume. El se referă strict la contextul în care se recită *Shir ha-shirim*. În rest, înțelesul poemului poate rămâne același. Singura precauție e de a-l pronunța într-un context diferit. Soluția poate să pară iluzorie. Dar nu e deloc așa.

În vremea lui rabbi Akiba, relația cu textul nu putea fi liberă. Cum liberă nu va fi fost niciodată în Antichitate sau în Evul Mediu. Omul citește supravegheat și lectura presupune întotdeauna asistența unei comunități exegetice. A te retrage cu textul cărții într-o încăpere izolată și a citi în solitudine constituie o temeritate pe care nimeni nu și-o asumă. Nici măcar episcopul Ambrosius din Milan, cel care citește numai cu ochii, dar sub privirile sfântului Augustin (care și povestește întâmplarea, în *Confesiuni*, VI: 3).

1. Taanith, 4: 8; cf. Phipps, 1974: 89.